

Tyberiusz, jego działalność i pozycja w cesarstwie, w świetle ikonografii i legend zamieszczonych na monetach Oktawiana Augusta

Łukasz Jończyk

Tyberiusz, starszy syn Liwii i Tyberiusza Klaudiusza Nerona, został po śmierci ojca, na przełomie 33 i 32 r. p.n.e. oddany pod opiekę nowemu małżonkowi matki, Oktawianowi⁶¹. Jako jego protegowany, wspólnie z innymi przedstawicielami *domus Augusta* wspomagał ojczyzna w sprawowaniu rządów⁶². Na polecenie cesarza zajmowali oni bowiem konkretne urzędy publiczne lub sprawowali kontrolę nad legionami. Tyberiusz tak samo jak inni dzielił więc odpowiedzialność za Imperium piastując różne stanowiska i dowództwa. Mając więc na uwadze inspirowaną przez Oktawiana propagandę sukcesu, działalność Tyberiusza i jego osiągnięcia, wynikające z pełnionych funkcji, winny być nagłaśniane, także poprzez emisje monetarne. Tymczasem uwarunkowania polityki sukcesyjnej Augusta oraz obsesyjne dbanie przez niego o zachowanie własnej *auctoritas* i *dignitas* sugerowały ograniczanie popularności Tyberiusza, jako nie będącego potomkiem cesarza. Ten stan rzeczy mógł ulec zmianie dopiero po adoptowaniu Tyberiusza przez Augusta w 4 r. n.e. gdy stał się jego synem i następcą⁶³. W niniejszym artykule autor zbadał więc odniesienia do osoby Tyberiusza i działań podejmowanych przez niego aż do roku 14 n.e. widoczne na emisjach monetarnych oraz sprawdził jaką treść mogły one przekazywać.

Wpływ na propagandę Oktawiana Augusta, uprawianą zwłaszcza za pomocą numizmatów, miał jego stosunek do własnej *auctoritas*. Ponieważ była to jedna z podpór nadzwyczajnej pozycji, a więc także i władzy, cesarza w państwie, bardzo ostrożnie wzmacniał ją on u innych osób, nawet ze swej rodziny. Przykładem tak zazdrosnego strzeżenia przez niego własnej *auctoritas* jest polityczna autobiografia władcy, czyli tzw. *Res Gestae*. Znajdują się w niej odniesienia do wielu sukcesów z okresu rządów Augusta w zakresie polityki wewnętrznej, zewnętrznej oraz dokonań militarnych. Spośród nich, część była rzeczywiście zasługą princepsa natomiast pozostałe zostały mu jedynie przypisane. Wśród nich są także takie, do których osiągnięcia przyczynił się Tyberiusz.

⁶¹ Cass. Dio, XLVIII, 44, 5; B. Levick, *Tiberius the Politician*, London, New York, 1999, s. 4; A. A. Barrett, *Livia – first lady of Imperial Rome*, New Haven, London, 2002, s. 27.

⁶² Wśród nich, poza Tyberiuszem, wymienić należy jego brata Druzusa, dzieci siostry cesarza Oktawii, np. Marka Marcellusa oraz wnuków Gajusza i Lucjusza Cezarów. Cesarz korzystał również z pomocy swoich towarzyszy z czasów wojen domowych, Mecenasu i Marka Agryppy. W podobny sposób August wykorzystywał także swoją córkę Julię, aranżując, dla określonych celów politycznych, jej małżeństwa.

⁶³ P. Sawiński, *Sukcesja władzy cesarskiej w okresie rządów dynastii julijsko-klaudyjskiej (30 p.n.e. – 68 n.e.)*, Poznań 2016, s. 69 – 73.

Opisując je August jednak jedynie trzykrotnie podał imię swego pasierba⁶⁴. W stosunku do rzeczywistych osiągnięć Tyberiusza, uczynił to więc niewiele razy⁶⁵. Wskazuje to dobitnie, iż Oktawian dążył przede wszystkim do umocnienia swojej *auctoritas*. Należy się więc spodziewać, iż również ikonografia i legendy monet emitowanych wtedy w imieniu władcy informowały głównie o jego sukcesach, a nie o osiągnięciach Tyberiusza. Co za tym idzie również liczba numizmatów z odwołaniem do cesarskiego pasierba powinna być relatywnie mała. Niniejsze badania zostały również przeprowadzone w celu zbadania czy taka sytuacja miała miejsce.

Aby dokładnie wyjaśnić badane kwestie, poniżej przedstawione zostaną podstawowe zagadnienia polityki monetarnej w czasach panowania Augusta, ponieważ monety były jednym z podstawowych narzędzi propagandy w starożytnym Rzymie⁶⁶. Docierały bowiem do wszystkich zakątków Imperium, a informacje na nich zamieszczone trafiały zarówno do elit jak i pospółstwa. Niezależnie od stopnia alfabetyzacji odbiorców monet, prezentowany na nich przekaz był zrozumiały dla każdego. W epoce cesarstwa na numizmatach eksponowano więc wizerunki władców, a także innych ważnych osób w państwie, w tym następców panujących oraz ich zalety. Działo się tak również w czasie panowania Oktawiana Augusta, zwłaszcza, że w systemie monetarnym odziedziczonym po Republice, wprowadził on pewne reformy, które wyraźnie zwiększyły także możliwości pożądanego oddziaływania na użytkowników wybijanych wtedy monet⁶⁷. Po ich przeprowadzeniu emitowano monety złote, srebrne, brązowe i miedziane. Prawo bicia złotych aureusów i srebrnych denarów miał August, który od 15 roku p.n.e. przeniósł mennicę do Lugdunum. Natomiast senatowi pozostało wybijanie sesterców, dupondiusów i miedzianych asów, będących monetą zdawkową⁶⁸.

Aktywność Tyberiusza, której przedstawienie na numizmatach będzie badane, była bezpośrednio związana z polityką zagraniczną Oktawiana Augusta. Preferował on zachowanie pokoju w kontaktach z imperium partyjskim, natomiast w Europie prowadził ekspansję, która doprowadziła do oparcia granic imperium na Dunaju i Renie. Wojny toczyły więc legiony rzymskie

⁶⁴ *Res Gestae* 8; 27; 30. W tekście tym Tyberiusz raz został przez Augusta wspomniany jako „kolega” na urzędzie, dwukrotnie zaś jako dowódca wojskowy.

⁶⁵ Zasługi Tyberiusza dla Rzymu zostały natomiast odpowiednio docenione przez Wellejusza Paterkullusa (II,122), który nadmienił o dwóch jego triumfach i jednej owacji. Odprowadził je on za wojny: w Panonii w 8 r. p.n.e., zwycięstwo nad Sugambrami w 7 r. p.n.e. oraz za kampanię w Panonii i Dalmacji w 12 r. n.e. Ów autor starożytny, którego obiektywność jest jednak podważana, twierdzi ponadto, że triumfów Tyberiusza powinno być siedem. Mimo iż, Wellejuszowi zarzuca się stronniczość i pisanie penegiryku ku czci Tyberiusza, pamiętać trzeba, iż swą karierę związał on z legionami, w których walczył pod dowództwem tego pasierba Augusta. Być może więc przeświadczenie o zbyt małej ilości przyznanych Tyberiuszowi tryumfów, było w armii powszechne.

⁶⁶ A. Kunisz, *Rola źródeł numizmatycznych w badaniach nad ideologią i propagandą w państwie rzymskim*, [w:] A. Kunisz (red.) *Rzym Antyczny. Polityka i pieniądz*, Katowice 1993, s. 56.

⁶⁷ Ibidem, s. 60. Więcej o systemie monetarnym w Republice Rzymskiej patrz: A. Kunisz, *Mennictwo i system monetarny Republiki Rzymskiej*, [w:] J. Wolski, T. Kotula, A. Kunisz (red.), *Starożytny Rzym we współczesnych badaniach. Państwo-Społeczeństwo-Gospodarka*, Kraków 1994, s. 355 – 390; A. Kunisz, *Mennictwo w Cesarstwie Rzymskim w I wieku n.e.*, Katowice 1978, s. 31 – 38.

⁶⁸ M. Carry, H. H. Scullard, *Dzieje Rzymu. Od czasów najdawniejszych do Konstantyna t. II*, Warszawa 1992, s. 60; A. Kunisz, *Mennictwo w Cesarstwie Rzymskim...*, s. 31 – 38. Mennice istniały również na wschodzie, zarówno państwowe jak i lokalne w poszczególnych miastach, lecz ze względu na charakter omawianego tematu, autor ograniczył zakres badanych numizmatów do wybitych na zachodzie imperium.

głównie na kontynencie europejskim. W ich trakcie dokończono podbój Hiszpanii i obszaru Alp. Prowadzono też walki na terenie Panonii, Ilirii oraz Germanii aż do Dunaju i Łaby. Natomiast na Wschodzie w stosunku do państwa Partów stosowano głównie rozwiązania dyplomatyczne⁶⁹.

W 20 r. p.n.e. Tyberiusz został wysłany przez swego ojczyzna na pierwszą samodzielną misję. Jego zadaniem było osadzenie na tronie Armenii, potencjalnie wiernego wasala, którym był wychowany w Rzymie Tigranes⁷⁰. Miała to być wyprawa zbrojna, podczas której pod wodzą Tyberiusza, zamierzano zdetronizować dotychczasowego króla Artaxesa⁷¹. Młody wódz wraz z swymi legionami stanął na granicy Imperium w maju wspomnianego roku⁷². Nie musiał jednak wtedy zaprezentować zdolności dowódczych, gdyż mieszkańcy Armenii sami obalili swego króla, a na jego miejsce obwołali protegowanego przez Rzymian Tigranesa⁷³. Tyberiuszowi pozostało więc jedynie ukoronowanie nowego władcy⁷⁴. Wydarzenie te zostało odnotowane na emisjach z mennicy w Pergamonie, oznaczonych w katalogu RIC numerami 513, 514 oraz 515. Zamieszczona na rewersach tych monet legenda ARMENIA CAPTA bezpośrednio odnosi się do podporządkowania Armenii Rzymowi. Na ikonografiach owych monet ukazano na jednej emisji boginię Wiktorię, a na pozostałych Sfinksa oraz tiarę. Awersy natomiast są w swej wymowie jednoznaczne. Przedstawiono bowiem na nich wizerunek princepsa wraz z napisem AUGUSTUS. Również w Rzymie zostały wyemitowane numizmaty nawiązujące do wspomnianych wydarzeń. Dwaj spośród *IIIviri monetales* P. Petronius Turpilianus i L. Aquilius Florus zlecieli wybite monety opatrzone na rewersie inskrypcjami CAESAR DIVI F ARME CAPTA, CAESAR-DIVI F ARME CAPTA oraz CAESAR DIVI F/ ARM-INIA/ CAP-TA⁷⁵. Monety te podkreślały więc niezwykle istotne wydarzenie jakim było podporządkowanie Armenii, lecz z drugiej strony pomijały związane z nim dokonania Tyberiusza.

Kolejną misją, jaką wyznaczył August Tyberiuszowi i Druzusowi, był podbój obszarów przyszłej prowincji Recji. Formalnie działaniami tymi kierował cesarz, jednak faktycznie na czele

⁶⁹ R. Syme, *Rewolucja Rzymska*, Warszawa 2009, s. 267; szerzej o konfliktach partyjsko-rzymskich patrz. J. Wolski, *Rzymska polityka na Wschodzie. Imperializm rzymski w konflikcie z imperializmem irańskim* [w:] J. Wolski, T. Kotula, A. Kunisz (red.), *Starożytny Rzym we współczesnych badaniach...* dz.cyt., s. 81 – 103. O państwie Partów patrz. M. J. Olbrycht, *Imperium Parthicum. Kryzys i odbudowa państwa Arsakidów w pierwszej połowie pierwszego wieku po Chrystusie*, Kraków 2013.

⁷⁰ Well. Pat II, 94; Suet. *Tib.* 9; Cass. Dio, LIV, 4 – 5; B. Levick, *Tiberius...* dz.cyt., s. 13.

⁷¹ Cass. Dio, LIV, 9, 4. Do dyspozycji Tyberiusza oddano wtedy co najmniej dwa legiony, najprawdopodobniej z Ilyrii i Macedonii; B. Levick, *Tiberius...* dz.cyt., s. 13. Na temat składu wojsk, które wzięły udział w tej wyprawie do Armenii patrz. np. M. Parker, *The Roman Legions*, Oxford 1928, s. 91.

⁷² B. Levick, *Tiberius...* dz.cyt., s. 14.

⁷³ Cass. Dio, LIV, 9, 5; B. Levick, *Tiberius...* dz.cyt., s. 14; R. Seager, *Tiberius*, Bodmin 2005, s. 14; S. Payaslian, *The History of Armenia. From the Origins to the Present*, New York 2007, s. 26. M. Zakrzewska-Dubasowa (*Historia Armenii*, Wrocław 2005, s. 33) uważa, że Artaxes/Artashes II został zamordowany. Co jednak najistotniejsze, jej zdaniem nie dokonali tego Armeńczycy lecz rzymscy skrytobójcy.

⁷⁴ Suet. *Tib.* 9; B. Levick, *Tiberius...* dz.cyt., s. 14.

⁷⁵ RIC 290, 291, 292, 306, 307.

legionów stali wtedy obydwaj pasierbowie⁷⁶. Podjęte przez nich działania wojenne miały miejsce w 15 r. p.n.e.

Śladem po nich są emisje monet oznaczonych w RIC numerami 164 (a i b) oraz 165 (a i b). Numizmaty te pochodzą z mennicy w Lugdunum, a zostały wybite w tym samym roku, w którym toczyła się wspomniana wojna. Na rewersach tych monet przedstawiono dwóch żołnierzy wręczających władcy laury. W związku z toczoną wówczas kampanią trudno nie łączyć tej sceny z wydarzeniami rozgrywającymi się na granicach imperium. Najważniejsze jest jednak ustalenie, kim byli owi wojownicy. Zdaniem autora niniejszego artykułu postacie te to Tyberiusz i Druzus podczas przekazywania symboli swych zwycięstw cesarzowi⁷⁷. Taka interpretacja wpisuje się w model propagandy Augusta. W myśl obowiązujących wtedy zasad rzeczywistym „ojcem” osiągniętych wtedy zwycięstw był bowiem on. Na rewersach owych monet ukazani jednak zostali również Tyberiusz i Druzus, bezpośredni dowódcy legionów, które wywalczyły wspomniane zwycięstwa. Stanowiło to istotny krok w kierunku zaznaczenia obecności członków rodziny cesarskiej na wybijanych monetach. Numizmaty te w swej propagandowej treści były oczywiście kontynuacją wcześniejszych trendów polegających na podkreślaniu znaczenia Augusta jako jedyne go ojca zwycięstw osiągniętych przez legiony. W tym przypadku nastąpiło też w niej zaznaczenie roli odegranej przez jego legatów. Można więc sugerować, iż Oktawian zwyciężył nie samodzielnie lecz przy ich pomocy. Według autora artykułu numizmaty te świadczą o pewnej nowej tendencji rodzącej się w otoczeniu princepsa. Zgodnie z nią, dojrzewający synowie Liwii mieli stanowić dla Oktawiana oparcie, powoli zastępując starzejącego się Agryppę. W związku z tym, obydwu młodzieńców trzeba było także odpowiednio uwiecznić na monetach, a za ich pośrednictwem poinformować o tym Rzymian. Jednak ze względu na to, że nie była im wówczas przeznaczona rola następców, a jedynie wodzów, to w jaki sposób ukazywani byli na monetach miało odzwierciedlać ich pozycję w imperium.

Tyberiusz wraz z bratem prowadzili dalsze kampanie na granicach Imperium również w 12 roku p.n.e. i później. Pierwszy z nich początkowo w Panonii, a po śmierci Druzusa także w Germanii⁷⁸. Konflikty te, jakkolwiek istotne dla historii Imperium Romanum, nie zostały szerzej odnotowane na wybijanych wówczas numizmatach. Przykładem nielicznych odniesień może być

⁷⁶ Liv, CXXXVIII; Vell. Pat., II, 95; Suet., *Tib*, 9; Flor., II, 107; B. Levick, *Tiberius...* dz.cyt., s. 15; P. Southern, *Oktawian August*, Warszawa 2003, s. 123; W. Eck, *The Age of Augustus*, Singapore 2007, s. 128 – 129; R. Syme, *Rewolucja...* dz.cyt., s. 396; H. H. Scullard, *From the Gracchi to Nero: A history of Rome 133 BC to 68 AD*, Abingdon 2011, s. 215.

⁷⁷ Podobnie interpretuje tę scenę P. Zanker, *August i potęga obrazów*, Poznań 1999, s. 227.

⁷⁸ Liv, CXXXIX – CXLII; Vell. Pat., II, 96 – 97; Flor., II, 30; Cass. Dio, LIV, 25 – 36; LV, 1; M. Carry, H. H. Scullard, *Dzieje Rzymu...* dz.cyt., s. 42, 46; B. Levick, *Tiberius...* dz.cyt., s. 15 – 22; P. Southern, *Oktawian...* dz.cyt., s. 234, 240; M. Todd, *The Early Germans*, Padstow 2004, s. 47; M. Carroll, *Romans, Celts & Germans. The German Provinces of Rome*, Stroud 2005, s. 34 – 35; W. Boruch, *Początki rzymskiej obecności nad Renem i Dunajem* [w:] S. Turlej (red.) *Barbarzyńcy u bram Imperium*, Kraków 2007, s. 19 – 20; W. Eck, *The Age...* dz.cyt., s. 129 – 132; R. Syme, *Rewolucja...* dz.cyt., s. 397; D. Danijel, *Iliricum in Roman Politics, 229 BC – AD 68*, Cambridge 2010, s. 129 – 134; H. H. Scullard, *From the Gracchi...* dz.cyt., s. 216 – 217.

seria monet wybitych w 12 r. p.n.e. przedstawiająca klęczącego Germanina⁷⁹. Jak już wspomniano wyżej, August przede wszystkim dążył do zwiększenia własnej *auctoritas*. Wzmiankowane monety również służyły temu celowi. Poprzez umieszczenie na awersie owych monet postaci przedstawiciela ludów Germanii, z którymi toczono walki, a na ich rewersie wizerunku Oktawiana, składano symboliczną obietnicę, iż princeps doprowadzi do podbicia tych ludów. Numizmaty te reprezentują więc, w stosunku do emisji z okresu kampanii w Alpach, nawrót do wcześniejszych praktyk ukazywania dokonań militarnych cesarskich pasierbów, gdyż nie zaznaczono na nich nawet pośrednio rzeczywistych dowódców kampanii. Stało się tak mimo odnotowanego w źródłach wzrostu znaczenia Tyberiusza czy Druzusa. Przyczyną takiego stanu rzeczy mógł być etap działań wojennych w jakim wybito te monety. Był to początek kampanii wobec czego mimo znaczenia dowódcy kampanii w hierarchii *domus Augusta* nie można było być pewnym zarówno sukcesów w kampanii w całości jak i pod owym konkretnym dowództwem. Dlatego też zapewne nie uwieczniono wówczas dowódcy gdyż obawiano się, iż może to rozmyć późniejsze zasługi ostatecznego triumfatora.

Po powrocie Tyberiusza z wygnania na Rodos, które miało miejsce w latach 6 p.n.e. – 2 n.e. oraz śmierci Gajusza i Lucjusza Cezarów, wnuków cesarza, starszy syn Liwii – jak to już wspomniano – został przez Augusta w 4 r. n.e. adoptowany⁸⁰. Przyznano mu również ponownie imperium prokonsularne i władzę trybunską⁸¹. Czyniło go to *de facto* drugą osobą w państwie po władcy. Odtąd wśród monet wybijanych w imieniu Augusta zaczęły się także pojawiać numizmaty, na których ukazywano także jego wizerunek.

Pierwsze serie monet z wyobrażeniem i imieniem Tyberiusza to zdawkowe sesterce i *dupondiusy*, wyemitowane w Lungdunum w latach 8-10 i 9-14 n.e.⁸². Na ich awersach umieszczono jego popiersie. Zależnie od emisji w tej podobiznie Tyberiusza występują jednak drobne różnice. Towarzyszy im legenda „TI(berius)•CAESAR•AUGUST(i)•F(ili)•IMPERAT(OR)•V”⁸³. Na

⁷⁹ RIC 416.

⁸⁰ Vell. Pat. II, 103; Suet., *Tib*, 15; Cass. Dio, LV, 10, 13; M. Carry, H. H. Scullard, *Dzieje Rzymu...* dz.cyt., s. 62; B. Levick, *Tiberius...* dz.cyt., s. 33; P. Southern, *Oktawian...* dz.cyt., s. 258; R. Syme, *Rewolucja...* dz.cyt., s. 438; A. Pettinger, *The Republic in Danger. Drusus Libo and the Succession of Tiberius*, Oxford 2012, s. 47; J. Osgood, *Suetonius and the Succession to Augustus* [w:] A. Gibson, *The Julio-Claudian Succession. Reality and perception of the Augustan model*, Leiden, Boston 2013, s. 23. O znaczeniu wschodu imperium w kontekście rywalizacji o sukcesję po Auguście, w okresie pobytu Tyberiusza na Rodos, interesujący artykuł napisał G. Bowersock (*Augustus and the East: The problem of the Succession* [w:] F. Millar, E. Segal (red.) *Caesar Augustus. Seven aspects*, Oxford 1985, s. 169 – 185). Adopcję Tyberiusza w szerszym kontekście omawia natomiast P. Sawiński w swej pracy *Sukcesja władzy w okresie rządów dynastii julijsko-klaudyjskiej (30 p.n.e. – 68 n.e.)*, Poznań 2016, s. 69 – 85. Według tego badacza (s. 70 – 71), wobec Tyberiusza ze względu na brak ojca naturalnego zastosoowano *adrogatio*. Szerzej o tej procedurze patrz. M. Kuryłowicz, A. Wiliński, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 129 – 130.

⁸¹ Cass. Dio, LV, 13; B. Levick, *Tiberius...* dz.cyt., s. 33; R. Holland, *Oktawian August. Ojciec chrestny Europy*, Warszawa 2005, s. 252; W. Eck, *Tha age of Augustus...* dz.cyt., s. 157; R. Syme, *Rewolucja...* dz.cyt., s. 438.

⁸² Są to numizmaty oznaczone w RIC numerami od 235 do 248.

⁸³ Występuje ona na numizmatach o numerach RIC 235, 236 a i b, 237, 238 a i b oraz 239. Na innych egzemplarzach, wybitych według opisywanych typów, występują drobne różnice np. zamieszczono na nich oznaczenia większej liczby obwołań imperatorskich.

rewersie natomiast zamieszczono symboliczny wizerunek ołtarza Romy i Augusta, znajdującego się w Lugdunum*, z legendą „ROME•ET•AUG”⁸⁴.

Jak już powiedziano omówione powyżej miedziane monety są określane jako zdawkowe. August zaszczycił swego adoptowanego syna a zarazem następcę, zamieszczeniem jego wizerunku na owych numizmatach. Robiąc to jednocześnie zadbał, by honor jaki spotkał Tyberiusza był odpowiednio dobrany do jego rangi. Świadczy o tym zarówno „metal” z jakiego zostały wybite te monety, oraz legendy i ikonografia jaką opatrzone te numizmaty. Tyberiusz bowiem był wtedy Cezarem (*Caesar*), uhonorowanym dowódcą wojskowym lecz również, a być może przede wszystkim, synem Augusta (*Augusti F*)⁸⁵. Było to swoiste oznaczenie jego roli i stanowiska w państwie. W oczach ludu swoją władzę miał on zawdzięczać nie tylko osiągnięciom, lecz przede wszystkim dziedzictwu. Być może było to również odwołanie się Augusta do przeszłości, gdyż on swoją karierę również zbudował jako spadkobierca i syn Cezara. Podobnie jak Oktawian, który był określany jako *Divi filius*, (syn boskiego [Juliusza Cezara – Ł. J.]) tak i Tyberiusz miał zyskać silną pozycję w imperium jako syn Augusta⁸⁶.

Jak już napisałem wyżej, ważna w interpretacji opisywanej serii monet jest ikonografia zamieszczona na ich rewersie. Znajduje się na nim wizerunek świątyni Romy i Augusta w Lugdunum, najważniejszego miejsca kultu trzech Galii. Był to także symbol obecności Rzymu i rządzącego nim cesarza w tych prowincjach, ośrodek „religii lojalności”⁸⁷. Symboliczne wyobrażenie tej świątyni na monecie z wizerunkiem Tyberiusza było więc zapewne przed wszystkim podkreśleniem znaczenia tego miejsca kultu. Ponadto jednak było to również przypomnienie wyjątkowej pozycji Augusta i podkreślenie jego nadrzędności (jako bóstwa dla mieszkańców prowincji) wobec syna.

⁸⁴ Ołtarz Romy i Augusta w Lugdunum, centralnym mieście trzech Galii, miał pełnić rolę centrum religijnego i politycznego. O owym ośrodku kultowym pisali np. J-P. Martin, *Kult panującego w Cesarstwie Rzymskim*, Poznań 1996, s. 17; M. Jaczynowska, *Religia lojalności w początkach cesarstwa rzymskiego* [w:] M. Jaczynowska, *Studia z dziejów antycznego Rzymu*, Toruń 2003, s. 99 szerzej o kuldzie cesarskim L. Piotrowicz, *Kult panującego w starożytności*, Poznań 2006, s. 64 – 66. O genezie kultu cesarskiego pisała M. Jaczynowska (*Od Scypiona Afrykańskiego do Juliusza Cezara – republikańska geneza kultu cesarskiego* [w:] M. Jaczynowska, *Studia...* dz.cyt., s. 65 - 88); Pracę poświęconą religii rzymskiej, w tym kultowi cesarskiemu, napisał K. Galinsky (*Continuity and Change: Religion in the Augustan Semi-Century* [w:] J. Rüpke (red.), *A Companion to Roman Religion*, Singapore 2007, s. 71 – 82).

⁸⁵ Znaczenie pochodzenia członków rodziny cesarskiej od Augusta podkreśla również R. Saeger (*Perceptions of the Domus Augusta, AD 4 – 24* [w:] A. Gibson (red.), *The Julio-Claudian Succession...* dz.cyt., s. 43).

⁸⁶ Motyw filiacji był niezwykle istotny w polityce propagandowej Augusta. P. Saviński widzi w adopcji, a więc wytworzeniu „faktu filiacji” warunek *sine qua non* sukcesji po cesarzu (*Sukcesja...* dz.cyt., s. 25, 42, 46 – 47, 69 – 75. Kwestia „synostwa” nie miała jedynie znaczenia formalno-prawnego lecz również symbolicznie. Oktawian początek i gwałtowny rozwój swej kariery zawdzięczał adopcji dokonanej przez Cezara (patrz. R. Syme, *Rewolucja...* dz.cyt., s. 113 i nn.). Niezwykle istotne było w tym kontekście ubóstwienie Cezara, które zapewniło jego dziedzicowi status syna boskiego, co wzmocniło jego pozycję, dało mu większe możliwości w zakresie propagowania swej osoby wśród ludu Rzymu, a wreszcie ustanowiło solidne fundamenty *auctoritas* Oktawiana, czy też idąc za określeniem Maxa Webera „władzę charyzmatyczną” (*The Three Types of Legitimate Rule*, Berkley Publications In Society and Institutions 4, 1958, s. 1 – 11; Idem *Szkice z socjologii religii*, Warszawa 1984, s. 144 – 150). Znaczenie boskiej filiacji oraz samej deifikacji dyktatora w okresie walk o władzę po śmierci Cezara podkreślili min. M. Milczanowski, *W cieniu boskiego Juliusza*, Kraków 2013; L. Morawiecki, *Władza charyzmatyczna w Rzymie u schyłku republiki (lata 44 – 27 p.n.e.)*, Poznań – Gniezno 2014, s. 153 – 221. Kwestii boskości Juliusza Cezara opracowanie swe poświęcił S. Weinstock (*Divus Iulius*, Oxford 1971).

⁸⁷ M. Jaczynowska, *Dzieje Imperium Romanum*, Warszawa 1995, s. 221 -222.

W 10 r. n.e. również mennica rzymska wyemitowała asy z wizerunkiem następcy Augusta⁸⁸. Zostały one wybite w mennicy senatu, mającego prawo do emisji pieniądza zdawkowego. Wyrazem tego jest symbol SC na ich rewersie. Omawiane egzemplarze są na awersie opatrzone popiersiem Tyberiusza oraz legendą o treści: TI•CAESAR•AUGUST•F•IMPERAT(OR)•V. Na rewersie natomiast, poza wzmiankowanym oznaczeniem emisji senatu czyli literami SC, umieszczono również legendę PONTIFEX•TRIBUN•POTESTATE•XII.

Podobnie jak w przypadku monet wyemitowanych w Lugdunum, również na nich widzimy oficjalną tytulaturę Tyberiusza, która podkreślała jego synowski status wobec Augusta. Jednak na ich rewersie dostrzegamy także dwa inne ważne składniki tytulatury syna Liwii. Po pierwsze zaznaczono na nim piastowanie przez Tyberiusza władzy trybunskiej (*tribunica potestas*)⁸⁹. Różni je to od poprzednich monet, na których zostały odnotowane jedynie liczby jego obwołań imperatorskich. Natomiast drugim wyróżniającym je detalem jest tytuł *pontifex*, wskazujący na sprawowanie przez Tyberiusza w tym czasie także godności kapłańskiej.

Władza trybunów ludowych dla Augusta i jego następców była jedną z podstaw sprawowanych przez nich rządów. Dla niego natomiast miała ona na tyle istotne znaczenie, że po jej otrzymaniu, według odnawianej co roku *tribunica potestas* liczył lata swego panowania.⁹⁰ Zastanawiający jest więc fakt, że ta prerogatywa w odniesieniu do Tyberiusza została wyeksponowana dopiero na monetach z 10 r. n.e. Być może August, strzegący swoich *dignitas* i *auctoritas* chciał stopniowo wprowadzać do publicznej świadomości fakt, że poza nim jest w państwie druga osoba posiadająca taką władzę. Dotychczas możliwość zaszkodzenia „sławie” cesarza przez kogoś innego, np. członka rodziny czy osobę spoza tego kręgu, była skutecznie blokowana, a każdy kto mógł w ten sposób zaszkodzić princepsowi był odsuwany od istotnych stanowisk⁹¹. Wydaje się więc, że tak późne podkreślenie władzy trybunskiej Tyberiusza, również miało na celu utrzymanie niezachwianej pozycji Oktawiana tak długo jak to było możliwe. Z drugiej jednak strony, jak zauważa Sawiński, emisje te były wyjątkowe, gdyż po raz pierwszy przedstawiono Tyberiusza na ich awersie i co równie ważne, nie zamieszczono na nich wizerunku Augusta⁹².

Ostatnimi omówionymi w tym artykule są numizmaty wybite w Lugdunum, w latach 13-14 n.e. Podzielić je można na dwie grupy ze względu na charakter umieszczonej na nich ikonografii. W pierwszej znajdują się monety z wizerunkiem Oktawiana Augusta i legendą

⁸⁸ Są to egzemplarze oznaczone w katalogu RIC numerami 469 i 470.

⁸⁹ Cass. Dio., II, 32.

⁹⁰ R. Holland, *Oktawian...* dz.cyt., s. 237; R. Syme, *Rewolucja...* dz.cyt., s. 342.

⁹¹ R. Holland, *Oktawian...* dz.cyt., s. 226 – 227; R. Syme, *Rewolucja...* dz.cyt., s. 312 – 314.

⁹² P. Sawiński, *Sukcesja...* dz.cyt., s. 86.

„CAESAR•AUGUSTUS•DIVI•F•PATER•PATRIAE” na awersie i tryumfalną kwadrygą na której stał Tyberiusz oraz napisem „TI•CAESAR•AUG•F•TR•POT•XV” na rewersie⁹³.

Ikonografia i legendy tych monet odnosiły się do serii zwycięstw Tyberiusza, jakie odniósł on podczas wojen toczonych na granicach Imperium i w trakcie tłumienia buntów wewnętrznych. Największymi wówczas powstaniem były te, które miały miejsce w Panonii i Dalmacji oraz w Germanii. Pierwsze udało się stłumić i odbudować władzę Rzymian na tamtych terenach⁹⁴. Rezultatem drugiego było doprowadzenie do przywrócenia granicy na lewym brzegu Renu⁹⁵. W trakcie obu konfliktów Tyberiusz przeprowadził wiele udanych kampanii, w tym nad Panonią i Dalmację, za którą przyznano mu tryumf w 12 roku⁹⁶. Tryumf jednak budował prestiż odbywającego go wodza tylko w stolicy. Zatem wieść o zaszczycie i chwale jakiej dostąpił Tyberiusz, nie mogła być powszechnie znana w całym Imperium. Uważam więc, że Oktawian August, świadom upływających lat, bliskiego kresu swego panowania i zbliżających się samodzielnych rządów Tyberiusza postanowił wzmocnić jego autorytet, poprzez wyemitowanie opisanych wyżej numizmatów, oraz oznajmianie w ten sposób wszystkim mieszkańcom imperium o talentach wodzowskich przyszłego princepsa, których ów tryumf, jako nagroda za wielkie zwycięstwo, był potwierdzeniem.

Podobne zadanie miała spełniać druga wybita wówczas seria monet⁹⁷. W sposób szczególny ukazywała ona powiązania pomiędzy Augustem i Tyberiuszem. Na jej awersie przedstawiono wizerunek Augusta. Na rewersie zaś Tyberiusza. Legendy natomiast obejmują imiona i tytuły obu członków rodziny panującej. Cesarz August jest na nich określony jako syn boskiego i ojciec ojczyzny. Tyberiusz Cezar natomiast jako syn Augusta z odnotowaniem sprawowanej wówczas władzy trybuna ludowego.

Symbolika tych numizmatów jest bardzo istotna. Ukazuje bowiem ojczyzna i pasierba (*de iure* ojca i syna) pod pewnymi względami jako równorzędnych sobie⁹⁸. Ich wizerunki zamieszczono w taki sam sposób. Jedyne różnice występują w ich tytulaturze. Jednak podkreślają jedynie starszeństwo Augusta w sprawowaniu władzy. Cesarz jako princeps był wówczas ojcem ojczyzny, pierwszym spośród obywateli. Tyberiusz jako jego syn, posiadał już władzę równą tej, którą miał ojciec, lecz ustępował mu jako starszemu, więc i w sprawowaniu rzeczywistej władzy był wtedy drugi. Symbolika tych monet świadczyła tak jak poprzednia, opisana powyżej, o wzroście znaczenia Tyberiusza w kontekście zbliżającego się przejęcia przez niego władzy. Zadanie to

⁹³ RIC 221, 222. Numizmaty oznaczone numerami 223 i 224, różnią się pomiędzy sobą drobnym szczegółem w postaci ilości ukazanych na nich koni.

⁹⁴ H. H. Scullard, *From the Gracchi...* dz.cyt., s. 216

⁹⁵ Vell. Pat., II, 110 – 121; B. Levick, *Tiberius...* dz.cyt., s. 43; M. Todd, *The Early Germans...* dz.cyt., s. 48; R. Syme, *Rewolucja...* dz.cyt., s. 439; H. H. Scullard, *From...* dz.cyt., s. 218.

⁹⁶ Więcej o tryumfie i jego idei patrz: M. S. Popławski, *Bellum Romanum. Sakralność wojny i prawa rzymskiego*, Lublin 2011, s. 141.

⁹⁷ RIC 225, 226.

⁹⁸ Robin Seager zauważa w poezji Owidiusza tendencje do postrzegania Augusta i Tyberiusza jako równorzędnych sobie współwładców (*Perception...* dz.cyt., s. 43 – 44).

spełniała nie poprzez wzmocnienie prestiżu następcy princepsa, lecz przekazując mieszkańcom imperium informacje o równej *de iure* pozycji obu mężów, a co za tym idzie, o jednakowym posłuszeństwie poddanych, koniecznym tak wobec ojca jak i syna. Legioniści zaś, jedna z podpór władzy cesarza Augusta, dzięki symbolom zamieszczonym na wyżej wymienionych monetach, mieli widzieć w Tyberiuszu nie tylko świetnego wodza, który potrafi zwyciężać wrogów, lecz również wybranego przez cesarza następcę, który był godzien już za życia swego poprzednika uczestniczyć wspólnie z nim w sprawowaniu władzy.

August początkowo w swojej polityce dynastycznej kierował się przede wszystkim pragnieniem, by jego następcami zostali potomkowie zrodzeni z jego krwi. Najpierw miał to być Marcellus. Po jego śmierci natomiast synowie Agryppy ze związku z Julią, córką cesarza. Świadczą o tym monety z 8 r. p.n.e., na których widniał pędzący na koniu Gajusz Cezar⁹⁹. Spowodowało to, wraz z obsesją Augusta by nikt nie przerósł jego *auctoritas*, ograniczenie na monetach symboliki nawiązującej do osoby Tyberiusza i jego dokonań. Dopiero upadek polityki dynastycznej princepsa, powrót starszego syna Liwii z Rodos do Rzymu oraz adoptowanie go przez cesarza, doprowadziły do pojawienia się na numizmatach także jego wizerunków¹⁰⁰. Początkowo miało to na celu zaznajomienie mieszkańców imperium z osobą Tyberiusza, a także podkreślanie synowskiego statusu syna Liwii wobec Augusta. W ten sposób zaznaczono też jego rolę jako przyszłego następcy princepsa. W ostatnich latach panowania twórcy cesarstwa znaczenie ikonografii zamieszczanej na numizmatach, a odnoszącej się do osoby Tyberiusza, zmieniło się. Nowe emisje monet miały na celu podkreślanie roli syna Liwii jako obrońcy imperium, miały też podnieść jego *auctoritas*, nie tylko jako syna Augusta lecz również współuczestnika w władzy cesarskiej, czego symbolem była *tribunica potestas*. Warto jednak zauważyć, że oba elementy wizerunku Tyberiusza były jednakowo istotne, przy czym pierwszy z nich być może był nawet ważniejszy. Oktawian swoją karierę zbudował na podstawie synowskiego statusu wobec Juliusza Cezara, Tyberiusz miał iść tą samą drogą. W takim kontekście wysnuć można wniosek, że numizmaty w odniesieniu do Tyberiusza w czasie panowania Augusta były wykorzystywane zgodnie z jego propagandowymi i dynastycznymi planami, związanymi początkowo z potomstwem Julii a następnie z osobą starszego syna Liwii.

⁹⁹ RIC 198 – 199.

¹⁰⁰ Zauważa to również Sawiński (*Sukcesja...* dz.cyt., s. 87).

O autorze

Łukasz Jończyk jest doktorantem na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego. III etap studiów rozpoczął on w 2012 roku, od tej pory bierze aktywny udział w życiu naukowym poprzez uczestnictwo w konferencjach naukowych i publikowanie wyników swych badań. Zainteresowania badawcze: okres wczesnego cesarstwa rzymskiego i upadku republiki.

Streszczenie

W niniejszym artykule autor analizuje numizmaty wybijane w okresie rządów Oktawiana Augusta, powiązane z osobą i działalnością Tyberiusza Klaudiusza Nerona. Emitowane wówczas monety, nawiązujące do cesarskiego pasierba, podzielić można na dwie grupy. Te z pierwszej z nich, wybijano do roku 4 n.e. Zamieszczone na nich legendy i ikonografia odnosiły się do osiągnięć zawdzięczanych Tyberiuszowi, nie wiązały ich jednak z jego osobą. Na numizmatach z drugiej grupy, emitowanych po 4 r. n.e., przedstawiono go jako syna cesarza i jego następcę. W późniejszych emisjach podkreślono również osiągniętą przez Tyberiusza pozycję współwładcy, poprzez umieszczanie w legendach owych monet informacji o nadanej mu *tribunica potestas*. Takie odniesienia do syna Liwii w mennictwie Augusta świadczą o dostosowaniu propagandy realizowanej przy pomocy numizmatów do bieżącej polityki dynastycznej cesarza. Skutkowało to tym, iż dopiero po wyznaczeniu na następcę Oktawiana odniesienia do Tyberiusza mogły być zamieszczane na wybijanych wówczas monetach.

Summary

In this article the author analyzes the coins minted during the reign of Augustus and linked to the person and activity of Tiberius Claudius Nero. Issued coins, referring to the emperor's stepson, can be divided into two groups. These from the first one, were stuck until 4 A.D. Legends and iconography placed on them were connected with achievements owed to Tiberius, however they were not associated with him. Coins from the second group which were issued after 4 A.D he was presented on them as the son of the emperor and his successor. In later issues was marked also achieved by the Tiberius position of co-ruler by placing on the coins legends information of given to him *tribunica potestas*. These references to the Livia's son in Octavian's coinage, testifies about adjustment propaganda, realized with the help of numismatics, to the current dynastic policy of emperor. This resulted in the fact that only after the designation as the successor of Octavian's references to Tiberius may be placed on the coins.